

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Verslagen

Partners, ouders en andere prehistorische vissen

Verslag van

Overdracht/Tegenoverdracht
[Mortsel, 9 mei 2009]

ERWIN BOSMANS

Na de thema's *Bewust/Onbewust* en *Dromen* werd op de laatste studiedag van de veertiende lezingencyclus van de Belgische School voor Jungiaanse Psychoanalyse een derde psychoanalytische hoeksteen belicht. Jef Dehing, die sedert 1995 met bezieling de studiedagen organiseerde, zette een stap opzij en wordt opgevolgd door Mia Nijsmans. Zij stelde vast dat alle sprekers een zekere spanning in hun titel hadden ingebouwd die ruimte laat voor verdere gedachten. Pluralisme en openheid, zo kenmerkend voor de School, werden geïllustreerd door sprekers uit drie verschillende verenigingen met elk hun eigen invalshoek en expertise. Annette Watillon, psychiater en psychoanalytica, opende met een warm exposé over tegenoverdracht versus empathie. Over dit spanningsveld is recentelijk nog uitgebreid geschreven (Hebbrecht & Demuyne, 2008). Het concept 'tegenoverdracht' heeft een lange en woelige geschiedenis achter de rug. Een rode draad is dat er via zelfanalyse steeds een zware arbeid van de analyticus gevraagd wordt. Een psychoanalyse is een wederzijdse uitwisseling van emoties. De analyticus vraagt zich af, voordat hij een duiding aanbiedt, van wie de beleefde emoties komen: zijn het projecties van de analytische of reacties van de analytische zelf? Het

kader helpt om deze denkrimte te scheppen. Het begrip 'empathie' heeft ook een eigen psychoanalytische weg afgelegd. Watillon werkt veel met kinderen en merkt op dat de droomcapaciteit van de analytische en de enscenering door het kind belangrijke elementen zijn om tot empathie te komen. Deze enscenering staat in verband met het verhaal dat de ouders op dat moment aan het vertellen zijn. De analytische kan op deze manier de behoeften van het kind begrijpen en erop inspelen. Watillon maakt hierbij een belangrijk onderscheid tussen tegenoverdracht en empathie. Tegenoverdracht is een reactie van de analytische op de overdracht van de ouders en/of van het kind. Empathie is daarentegen een beweging vanuit de analytische, die zich zowel met het kind als met de ouders moet kunnen identificeren. De ouders kunnen zich op deze manier veilig genoeg voelen om over hun lijden te spreken. Daarnaast zal de analytische de gevoelens van het kind bevatten, benoemen en er betekenis aan geven om dit in relatie te brengen met zijn ouders.

Danny Verstraeten, doctor in de psychologie, psychoanalytica en relatietherapeute hield een interessante lezing over de overdracht in koppeltherapie. De laatste jaren is de analytische koppeltherapie in opmars. Er wordt gewerkt op twee niveaus: de klemtoon ligt op het koppel als geheel met een eigen psychische dynamiek, die echter steeds gevoed wordt vanuit twee personen. De partnerrelatie is de belangrijkste afhankelijkheidsrelatie waarbinnen wederkerige preoedipale projectieve identificatieprocessen zich afspelen: afgesplitste, bedreigende delen van het Ik worden in de partner geduwd, waarna deze stukken met alle kracht bij die partner bestreden moeten worden. Deze primitieve overdrachtsprocessen of collusies blijven zich binnen het koppel herhalen en krijgen zo een defensieve

functie. De ruzies en discussies blijven terugkomen zonder dat ze tot een oplossing leiden. Wanneer hierbij nog de fantasie van een ideale relatie leeft, leidt dit dikwijls tot een impasse of crisis in de relatie. De psychoanalytisch therapeut gaat niet oplossen maar probeert om tot een interpretatie te komen, waarbij de valkuil van het snelle en rationele inzicht wordt vermeden. De therapeut moet ook steeds met de eigen tegenoverdracht rekening houden. Er is voorbereidend werk nodig om te komen tot een zinvolle duiding. In de eerste plaats is het vooral belangrijk om een duidelijk kader te scheppen en om empathisch te reageren op beide partners, ter ondersteuning van hun narcisme en behoefte aan veiligheid. Dit vormt de basis voor vrijere associaties door beiden (het oproepen van herinneringen), wat ruimte geeft om elkaar te corrigeren en het gezamenlijke verhaal te verruimen. Er kunnen dan duidingen plaatsvinden waarin het verlangen van beide partners wordt verwoord en het collusionele proces op een doorvoelde wijze wordt blootgelegd. Dirk Vergaert, psychiater en leernalyticus, bracht een verruimende uiteenzetting over het geweld van de overdracht. Dit geweld manifesteert zich als een chaos creërende onvrijheid. Het (h)erkennen van de overdracht is cruciaal om weer speelruimte te laten ontstaan. Mensen komen dan ook in psychotherapie omdat ze het vermogen om te spelen verloren hebben en ze dikwijls terechtkomen in vrijheidsberovende overdrachtsprocessen. Om het psychoanalytische spel te kunnen (blijven) spelen, zocht zowel Freud als Jung naar een afstandscheppend en ordenend kader; deze kaders verschilden echter fundamenteel. Vergaert maakte dit duidelijk door aan Freud de neurotische, horizontale overdrachtsvector toe te dichten. Freud vond de terugkeer van het verdrongene in de herhaling en zag de overdracht (de valse connecties) als een defensieve intellectualisatie tegen de angst voor dit verdrongene of traumatische. Jung construeerde de auto-

nome psyche, het «nog-nooit-bewuste» of het collectief onbewuste. Vergaert situeert deze overdracht op de psychotische, verticale vector. De verticale overdracht is dus niet gericht tegen de terugkeer van het verdrongene, maar tegen de bewustwording zelf (tegen de angst voor het Andere, het niet-ik of tegen nieuwe ontwikkelingen). Ons bewustzijn heeft iets tegen deze bewustwording en psychotherapie kan dan ook een vorm van geweld zijn tegen ons bewustzijn. Vormen van overdrachtsgeweld die hiermee gepaard gaan, zijn fascinaties, stilstanden in analyse, hallucinaties. Bij mildere vormen kan de analyticus zich machteloos voelen, verveeld zijn. Beide pioniers waren van mening dat ze de overdracht vanuit een veilige afstand konden observeren zonder hiervan echt deel uit te maken. Later zou Jung de overdracht als een mutuele besmetting en wederkerigheid tussen analyticus en analysant beschrijven. De analyticus moet zich blijven afvragen hoe hij, in zijn eigen spel — rêveriecapaciteit met bijhorende open duidingen — zijn analysant weer aan het spelen krijgt. Op die manier kan de extra dimensie van jungiaanse (spel)momenten verwondering opwekken over het ongekende in «onze innerlijke, verticale leefwereld van prehistorische vissen en kikkers». Deze studiedag smaakte naar meer. Ik was blij dat er verschillende perspectieven op (tegen)overdracht werden gepresenteerd en dat ik, gelukkig maar, voldoende onverzadigd terug naar huis keerde. Een tijdje geleden zag ik de film *Vinyan* van Fabrice Du Welz. Deze film was een aangrijpende inhoudelijke illustratie waarbij mijn tegenoverdracht ook niet onaangeroerd bleef: moeder en kind, partners en gewelddadige (innerlijke) biotopen.

Literatuur

Hebbrecht, M. & Demuyne, I. (red.) (2008). *Empathie: hoeksteen of struikelblok in de psychoanalytische psychotherapie*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.